

ПРОГРАМА

кандидата на посаду директора
Інститут української мови НАН України
доктора філологічних наук, професора, члена-кореспондента НАН України
Мойсієнка Віктора Михайловича

Вступні зауваги

Утвердження української національної та громадянської ідентичності громадян є одним із основних елементів формування здатності держави протистояти внутрішнім і зовнішнім безпековим загрозам, а отже, набуває особливого значення для сфери національної безпеки й оборони. Національна ж ідентичність – це ототожнення особистості з національною спільнотою, що базується на стійкому емоційному зв'язку. Цей зв'язок формується в результаті усвідомлення та прийняття традицій, культури, мови, політичних поглядів, а також групових норм і цінностей спільноти.

Одним із пріоритетів формування гуманітарного складника культурно-мовного розвитку України на найближче майбутнє залишається збереження та утвердження української національної самобутності та ідентичності.

Утвердити національну ідентичність поза національною мовою неможливо.

У цій справі Інститутові української мови НАН України – базовій установі країни, координаційному центрові – належить першість серед обов'язків: забезпечувати вільне володіння в соціумі здобутками багатовікового розвитку нашої мови. Це головна і визначальна мета діяльності Інституту.

Інститут української мови НАН України є одним із провідних центрів утвердження української національної ідентичності.

ЗАВДАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ІНСТИТУТУ

Самоочевидною є необхідність збагнути сутність кращих традицій дослідження структури української мови, аби їх зберегти і продовжити у своїй діяльності.

Наукові видання Інституту були і мають залишитися взірцями наукового пізнання української мови в соціумі, просторі й часі.

Наукове вивчення української мови має здійснюватися в річищі напрацювань світової лінгвістики: систематизації та вдосконалення літературних норм, оновлення національної термінології з урахуванням світових досягнень науки, дослідження історичного розвитку й діалектного різноманіття

етномовного континууму; окремий напрям діяльності – цифровізація мовних даних і створення сучасних мовних корпусних баз.

З цією метою кожен відділ та наукова група Інституту мають продовжити роботу відповідно до сформульованих раніше завдань у просторі державних і конкурсних тем та визначити пріоритетні напрямки подальших наукових студій з вивчення української мови.

У царині вивчення *структури української літературної мови* пріоритетним завданням є цілісне осмислення усіх структурних рівнів мови з особливою увагою до акцентології, фонології і фонетики; підготування нового академічного видання граматики української мови та адаптованого до завдань дидактики різних рівнів видання граматики з академічною основою, але у форматі доступного для користувача. Цю роботу має очолювати, координувати із залученням фахівців-практиків вищої і середньої школи, Академії педагогічних наук та Міністерства освіти і науки України саме Інститут-розробник цієї наукової продукції. Окрема проблема – ортологія мовного стандарту: створення несуперечливого правопису, усього комплексу супровідних матеріалів (довідники з правопису, ортографічні та ортоепічні словники).

У царині вивчення *ономастики та етимології* пріоритетним завданням залишається завершення і повноцінне видання багатотомної праці – історико-етимологічного словника ойконімів України; обґрунтування автохтонності (корінного походження), самотності та неперервності розвитку української мови через комплексне дослідження її лексичного фонду, географічних назв (топонімів) та особових імен (антропонімів).

У царині вивчення *історії української мови* пріоритетним завданням залишається завершення історичної дериватології задля забезпечення повноти пізнання структури української мови. Виформування української мови – від протоісторії до сьогодення – вимагає докладного аналізу всіх етапів історичного розвитку нашої мови. Тому програма створення багатотомного видання «Українська писемність XI – XIII ст.» та укладання «Словника давньоукраїнської та церковнослов'янської мови української редакції XI–XIII ст.» зберігає свій пріоритет. Важливим напрямом залишається джерелознавче, лексикологічне та лексикографічне пізнання епохи від половини XVII до початку XIX ст. Як відомо, у цьому напрямі багато вже зроблено, але до виконання ще залишається масштабний комплекс більших і менших завдань.

У царині вивчення *українських діалектів* пріоритетне завдання – фіксування, науковий опис сучасних говірок, особливо за умови трансформації континууму під час війни; необхідно продовжити роботу над регіональним закарпатським словником; створення загальної бази діалектного загальноукраїнського словника; охоплення всіх регіонів України, викрадених «сусідами» і підпорядкованих у різний час іншим державам; продовження роботи

над створенням цільної програми – формування діалектного фонофонду, його опрацювання, оцифрування і уведення в широкий науковий простір.

У царині *лексикографії* важливими завданнями залишається охоплення лексичними фондами великої спадщини мовотворення класиків ХІХ–ХХІ ст., тексти яких були поскрибовані, досі сповна не повернуті в культурний і науковий обіг, не піддані суцільному текстологічному та лексикологічному вивченню. Кінець ХІХ ст. – перша половина ХХ ст. – епоха бурхливого розвитку національної науки в НТШ, наукових товариствах, згодом – у межах УАН і ВУАН, етап до початку тотальної нової русифікації до 30-х рр. ХХ ст. у плані лексикологічному, термінознавчому та нормотворчому аспектах має бути докладно ще раз проаналізований. Відомо, що уже багато зроблено в цьому річищі, однак для здійснення й охоплення залишається ще величезний простір. Лише освоївши цей простір, ми зможемо говорити про перемогу українськоцентризму в розвитку української мови, поставимо міцну загороду перед укоріненими росіянізмами та інноваціями-англізмами.

У царині вивчення *термінології* актуальним завданням залишається не лише опрацювання теоретичних і методологічних питань сучасного термінознавства, але й постійне реагування на запити фахівців із різних галузей знань і практичної діяльності щодо добору й обґрунтування потрібної термінології, зокрема в її глибоких зв'язках з питомими національними мовними джерелами.

У царині вивчення *стилістики* української мови пріоритетними завданнями є оновлення системи стилів відповідно до змін у суспільстві; вивчення стилістики соцмереж, блогів та інтернетних видань; очищення мови від кальок (як російських, так і англійських); плекання високих стандартів культури мовлення в публічному та приватному просторі.

У царині вивчення *соціальних проблем буття української мови* важливими залишаються завдання творення мінливого в часі портрету української мови сьогодення, формування теоретичних передумов і практичних рекомендацій для українськомовного відновлення окупованих теренів.

Науковці Інституту мають бути долучені до державних програм з нормування української мови, обов'язково брати участь у розробленні правописних змін.

В умовах цифровізації та надінформативності суспільства гостро постає питання збереження мовної неповторності. Тому вироблення мовної стратегії гармонійного поєднання питомого свого й привнесеного чужого в мовне повсякдення стає актуальним завданням лінгвістики. І не лише української.

Разом із проблемою неконтрольованого проникнення в мову чужослів'я приходить і інша – примітивізація мови, а як наслідок – і мовлення.

Гасло «Повернути суспільству шляхетне мовлення» стає важливим завданням і наукових мовознавчих установ, і закладів освіти.

З цією метою вважаю доречною активну участь науковців Інституту в культурно-освітніх інтернетних програмах, а також започаткування свого інститутського блогу з проблем сьогодення й перспектив рідної мови.

Реалізацію цих завдань вбачаю в тісній взаємодії із катедрами української мови вітчизняних університетів та закордонних наукових осередків вивчення української мови, груп та окремих ініціаторів дослідження й упорядкування різних царин знань з галузевих інститутів НАН України, кафедр університетів різних напрямів.

Вплив на статус української мови в соціумі

Діяльність Інституту в цій ділянці передбачає тісну співпрацю з органами влади, Національною комісією зі стандартів державної мови, Уповноваженим із захисту державної мови, Міністерством освіти і науки України, освітніми установами – школами, коледжами, університетами.

Із представниками МОН України Інститут має домогтися спільного бачення вивчення й розвитку української мови в школах та університетах. Для цього необхідне залучення науковців Інституту до укладання /рецензування навчальних програм з української мови для шкіл і ЗВО.

Пропонувати органам влади (Офіс Президента, Верховна Рада, Кабінет Міністрів) своє бачення розвитку української мови в умовах глобалізації та інформатизації мовного простору. Інститут має надавати експертну підтримку державним інституціям, брати участь у розробленні мовної політики та комунікації з суспільством.

Міжнародна діяльність

Співробітники Інституту обов'язково мають представляти свій доробок на міжнародних наукових форумах або за безпосередньої участі (очно), або в режимі наживо (інтернетові форуми). Кращі наукові досягнення з україністики повинні бути відомі в науковому світі.

Координування напрямків досліджень у відділах і групах Інституту з відповідними в закордонних наукових установах та реалізування спільних міжнародних наукових проєктів – це реальність сьогодення.

Міжнародні наукові діалоги (участь у наукових форумах, спільні наукові видання) дослідників української мови з представниками наукових установ та університетів слов'янських країн повинні стати нормою повсякдення.

Розвиток структури Інституту. Кадри.

Наведений вище перелік завдань вимагає не так від колективу, як від керівництва країни загалом та Академії наук зокрема зміни моделі кадрового забезпечення Інституту. Кількість співробітників має визначатися обсягом завдань, а не бюджетом. Так само не можна далі утримувати ситуацію відділів-симбіозів: про необхідність роз'єднання вимушено поєднаних відділів керівництво Інституту постійно повідомляло адміністрацію Академії. Цю роботу необхідно продовжити.

Зрозуміло, що всі завдання, які стоять перед нами – це завдання для конкретних мікроколективів нашого Інституту, для творчих груп, для окремих дослідників.

Науку творять науковці.

Розуміючи кризовий стан гуманітаристики в Україні, зокрема в галузі української філології, мовознавства, безвідносно до перспективи зайняти посаду директора Інституту ми разом з П.Ю. Гриценком розпочали реалізацію довгострокового проєкту з роз'яснення вищої сутності та місця мовознавства й мови в українському державотворенні. Реалізація цього проєкту триває.

Водночас цінним надбанням є відеосемінари та відкриті вчені ради в Інституті української мови, які зорганізують і підтримують рух до нової якості української філології в університетах, культурному середовищі України. Цей вектор необхідно розвивати й підтримувати із якнайширшим залученням перспективної молоді.

В умовах, які переживає зараз Україна, збереження й підтримку науковців-україністів вважаю першочерговим завданням. Наразі вивчити й підготувати фахового дослідника-мовознавця – вкрай складний процес. Тому кожен співробітник Інституту, який працює над науковим вивченням української мови і видає вартісний фаховий доробок, без перебільшення, – на вагу золота.

Ініціатива колективу – запорука розвитку наукової установи, мовознавчої галузі та шлях до залучення перспективної української молоді.

Для мене пропонована програма – це не просто завдання, а переконання, що без:

- вироблення єдиної і на тривалий час незмінюваної державної стратегії мовного будівництва з пріоритетом розвитку державної мови;
- упровадження питомої наукової української термінології в простір науки, техніки й цифрового інформаційного наповнення;
- утвердження гармонійного поєднання в українському правописі історичної неповторності й мовного сьогодення;

- ґрунтовного й науково виваженого представлення в славістичних осередках світу досліджень давньої писемности з численими доказами української мовної присутности від XI ст., які автоматично заперечуватимуть російську мовну присутність від цього часу;

- упровадження в освітній процес обов'язкових для шкіл тем, для філологічних факультетів окремих предметів (діалектології, старослов'янської мови, історії української мови);

- виховання українськомовної особистости;

- утвердження української мови в усіх сферах життєдіяльности суспільства,
— ми знову втратимо державу і знову доведеться вчителю, професорові, науковцю брати до рук зброю і ставати до лав захисників своєї країни.